

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА**

Андриана Светлинова Спасова

**АНТИЧНИ РЕМИНИСЦЕНЦИИ
В УЧЕБНИКАРСКАТА КНИЖНИНА
ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки
Професионално направление: 2.1. Филологии
Научна специалност: Литература на Българското възраждане

Научен ръководител:
проф. дфн Румяна Дамянова

София, 2017

Дисертационният труд е обсъден и приет за откриване на процедура за публична защита на разширено заседание на Направление „Литература на Българското възраждане“ към Института за литература – БАН на 27 юни 2017 г.

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, библиография, шест приложения (таблици и снимков материал). Общият обем на дисертацията е 370 страници (277 страници основна част, 22 страници библиография и 70 страници приложение).

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 2017 г. от часа в, бл. 17 на БАН, бул. „Шипченски проход“ № 52 на открито заседание на Научно жури в състав:

1. **Проф. дфн Румяна Дамянова – научен ръководител**
2. **Проф. дфн Николай Аретов**
3. **Проф. дфн Клео Протохристова**
4. **Доц. д-р Юлия Николова**
5. **Доц. д-р Десислава Лилова**

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в стая 714, бл. 17 на БАН, бул. „Шипченски проход“ № 52.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД.....	4
I. РЕЦЕПЦИЯ НА АНТИЧНАТА ПРОЗА В УЧЕБНИКАРСКАТА КНИЖНИНА (Литературноисторически и социокултурни аспекти).....	27
А/ Кратките повествователни жанрове с правоучителен характер:	
басня, парабола, анекдот.....	
... 30	
1. Басните на Езоп като литературни и педагогически образци.....	
..... 31	
2. Ролята на баснята и параболата в учебникарската книжнина през Възраждането: „Буквар с различни поучения“ от д-р Петър Берон.....	44
3. Анекдотът при Софроний Врачански и Христаки Павлович: древноизточна античност и новобългарски адаптации.....	
..... 56	
Б/ Разгърнатите повествователни форми: животоописание на Езоп и поемата „Илиада“.....	76
1. Възрожденската рецепция на „Животът на Езоп“ от Максимос Планудис и „Животоописание на фригиеца Езоп“ от Жан дьо Лафонтен.....	76
2. „Животът на Езоп“ от Максимос Планудис и възрожденската ръкописна рецепция на Неофит Рилски и Райно Попович (Въпросът за автора, преводача, съ-преводача и плагиатора).....	
.....82	
3. „Животоописание на фригиеца Езоп“ от Жан дьо Лафонтен и възрожденската печатна рецепция на Димитър Кръстев Попов.....	
105	

4. Дебатът върху понятието за Античност и възрожденските преводи на Илиада“ от Омир.....	124
II. АНТИЧНО НАСЛЕДСТВО ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО БЪЛГАРСКА И ВСЕОБЩА ИСТОРИЯ (Исторически и историографски аспекти).....	137
А/ Рецепция на Античността и романтичната историография в учебниците по българска история през 70-те години на XIX век (Тодор Шишков и Гаврил Кръстевич).....	150
1. Възрожденската критика за ролята на античните източници в „История на българския народ“ и „История българска“.....	167
2. Прочитът на Херодот, Страбон, Амиан Марцелин и етническият митонаратив при Гаврил Кръстевич.....	182
3. Реконструиране на славянизирания митологема при Тодор Шишков.....	205
Б/ Образите на философа и на владетеля във възрожденските учебници по всеобща история (Анастас Кипиловски и Никола Грънчаров).....	224
1. Урокът на Аристотел или за „примерния“ ученик Александър Македонски.....	229
2. Урокът на Солон. Свещеният и светски образ на историята.....	233
III. ОТ УЧЕБНИКАРСКАТА КНИЖНИНА КЪМ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА СЛОВЕСНОСТ: АНТИЧНИ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В НЯКОИ ПАРАТЕКСТОВИ И ПУБЛИЦИСТИЧНИ ФОРМИ ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ.....	240

1. Читателското очакване и функцията на предговора в някои учебни пособия (Неофит Рилски, Райно Попович, Ботьо Петков и Константин Фотинов).....	243
2. Ролята на обявлението и античният жанр „каталог на жените“ (Станка Николица Спасо-Еленина).....	252
3. Адаптираната античност в партиотично-религиозното творчество на един възрожденски учител (Йордан Хаджиконстантинов-Джинот).....	260
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	271
БИБЛИОГРАФИЯ	278
ПРИЛОЖЕНИЕ	299

УВОД

Античната традиция последователно се вписва във възрожденската учебникарска книжнина, променяйки в немалка степен българска култура на XIX век. Ролята на класическата древност – да възпитава, да образова и да поучава, създава у читателя както преводачески и историкофилологически усет, така и педагогически и морализаторски умения.

Целта на дисертационния труд е да очертае мястото на образа на Античността в българската книжнина и неговото читателско възприемане през Възраждането. Този образ е трудно проследим, доколкото е непълен и несистематичен. Същевременно той е израз на една последователно усвоявана още от Средновековието традиция, която през XIX век придобива нови функции и разширява своите граници. Ценно и важно за изследването е да открие представителна част от учебните помагала, в които присъствието на античната парадигма е най-силно изразено като актуално за възрожденския контекст и новоизграждащата се културно-историческа ситуация през XIX век.

Въпросите, които поставя настоящият труд, потвърждават наблюденията за ключовата роля на чуждата преводна литература

като формиращ етап за новия тип читателско възприемане. Интересите към преводната (адаптирана, побългарена) словесност и енциклопедичността на учебникарската книжнина са пресечната точка на едни от най-възловите проблематизиращи изследвания в българската хуманитаристика – Иван Шишманов, Дочо Леков, Александър Ничев, Афродита Алексиева, Надя Данова, Николай Аретов, Румяна Дамянова, Юлия Николова, Румяна Радкова, Клео Протохристов, Десислава Лилова, Росица Димчева, Светла Страшимирова, Надежда Андреева, Владимир Трендафилов, Лидия Михова, Николета Пътова, Йоана Сиракова, Драгомира Вълчева и други.

Обект на настоящия текст е възрожденската учебникарска книжнина тъкмо защото в нейния енциклопедичен облик присъстват едни от емблематичните антични реминисценции. Изследването разглежда появата и употребата в училищното четиво на разнообразните жанрови антични форми – басня, парабла, анекдот, животоописание, поема, исторически съчинения. Най-общо под учебникарска книжнина се приема разбирането за образователно учебно пособие, съдържащо светско просветителско и религиозно знание и морал. Разгледаният корпус от 229 учебника заляга в основата на направените наблюдения, като в анализа е открояна представителна част от тях, показваща усвояването на някои ярки и важни антични примери през Възраждането.

Предмет на изследването става разкриването на ролята на античните примери в учебникарската книжнина през Българското възрождане, роля, която активно съдейства за създаването на съзвучен на модерната европейска традиция читателски поглед. Представянето и на някои сфери от периодичния печат, ръкописното наследство или отделни публицистични и литературни издания, които са свързани с учебникарската книжнина, спомогна за по-обстойното излагане на проблема и неговото контекстуализиране.

В хода на конкретните наблюдения става ясно, че възприетият термин “реминисценция” се употребява в един по-широк смисъл, отдалечаващ се донякъде от прякото речниково значение. Може да се приеме, и на това съображение се опира дисертационният

текст, че терминът „реминисценция“ е адекватна на възрожденския контекст формула, която посочва различните типове съотнасяния с античната традиция.

Комплексният подход, приложен в изследването, не борави с буквалното значение на термина „реминисценция“ като спомен и припомняне, а с едно друго по-обемно съдържание на думата, което като „видрица“ побира в себе си различни конотации – алюзия, имплицитен цитат, загатване, отражение, пример, споменаване на конкретно име, събитие, произведение, образ. В тези разнообразни значения естетическото понятие „реминисценция“ неизбежно намира място в предлагания труд, в който се прави опит да се представят **открояващи употребата примери** на вече установени литературни образци от античната традиция. Понятието „реминисценция“ се съобразява и с още една „видрица“, а именно с **антологичния и компилативния** характер на учебникарската книжнина. Преминавайки своеобразно през възрожденската книжнина, видоизмененият образ на Античността с различен интензитет се вписва в нравоучителните, художествените, историческите, публицистичните или паратекстовите четива, които я изграждат.

Важно уточнение е, че в изследването се разграничават мястото и функцията на реминисценцията в преводните и оригиналните произведения от мястото и функцията на самите жанрови форми, съдържащи реминисценции. Така например, когато се откроява мястото на античните жанрове през Българското възраждане – басните на Езоп или поемата „Илиада“ на Омир, разбира се, не става дума за антични реминисценции. Но когато се споменава дадено антично име (понякога и побългарено) на герой, автор, историческа личност, топос, събитие или дадена мисъл, тогава се говори за реминисценция.

Доколкото „паметта“ (memoria) е една от петте части в класическата реторика (заедно с inventio-„намиране“, dispositio-„разполагане“, elocutio-„стилистика“, pronuntiatio-„представяне“), то изследването проследява историята на реминисценциите още от **трактатите по реторика** от Аристотел до Цицерон. Споделен топос в тях е обръщането и припомнянето на свидетелства от античните автори при съставянето на убедителни речи. Често

подобни реминисценции в елинистично-римските реторика на откъси от Архилоф, Сафо, Алкей, Тиртей, Хипонакс са сред малкото запазени фрагменти от подобни автори. „Паметта“ (memoria) в прагматичния си аспект изисква най-вече **механичното запомняне** на съставените речи, но в един по-базисен аспект тя въвлича вече концепцията за реминисценциите като привличане на аргумент от съкровищницата на древните предходници.

Дисертацията разглежда как **подобни паметови белези** се превръщат в топоси или споделени места през сложна мрежа от цитати и споменавания. Затова в текста се използва и термина **„реминисцентна мрежа“**, който най-ясно очертава картината на присъствието на античното във възрожденската учебникарска книжнина. В анализа са проследени преплитанията, препращанията, засрещанията или разминаванията на отделни антични реминисценции, често скрити или дори неточни, но които „живеят“ във възрожденската словесност. Именно показването на тяхната динамика извежда на преден план възможните възрожденски механизми за конструиране на памет за античното наследство.

Общата постановка на настоящия текст изследва реминисцентната мрежа от антични примери, намиращи се в различни жанрови модели от Античността. Чрез тяхното пренасяне българският читател навлиза в света на класическата традиция, запознавайки се с нейните основни образци, повлияли в немалка степен върху развитието на западноевропейските литератури.

Разкриване на ролята на реминисцентната мрежа на присъствието на античното през Българското възраждане изисква **комплексен подход**, който в най-голяма степен да обхване и обясни разнообразните аспекти на учебникарската книжнина. Изследователският метод включва употребата на литературноисторически, социокултурен, извороведски и културологичен анализ. Последователно се разработва темата за ролята на възрожденските просветители като читатели, преводачи, педагози, филолози и най-общо като носители на антично (светско) и християнско (религиозно) познание и морал.

Мотивировката е обвързана с **рецептивната теория** на Ханс Роберт Яус, в която жанрът е мислен не през нормативната, нито през таксономичната му функция, а през херменевтиката на историческия опит. Факторът на рецептивното измерение дава, от една страна, допълнителни интерпретативни хоризонти за тълкуване на самите словесни форми. А от друга страна, което е по-важното, спомага да се провиди и тълкува актуалната социокултурна среда - отношенията между текста и читателя, както и между текста и контекста. В подхода на Х. Р. Яус са важни епохите, които са отдалечени в еднаква степен – както от предлитературните форми на митовете, така и от автономните художествени произведения на модерните общества. Словесността на Българското възраждане попада именно в тази литературноисторическа ивица преди да се изгради комуникативната система на литературата. Но същевременно се поставя по нов начин въпросът за твореца и авторството, който е по-близък до модерния автор, отколкото до анонимния средновековен разказвач. Онова, което винаги привлича филологическия историзъм към епохата на Възраждането, е същото, което Х. Р. Яус и други изследователи от XX век отнасят към Европейското средновековие, а именно – възможността изследователският поглед да се доближи до “възникващите литератури” (Яус 1998:143).

Настоящото изследване се фокусира върху възрожденското възприемане на античната традиция и разнообразните реминисценции в преводната и критическата рецепция. Обичайната практика през Българското възраждане е, че преводите не се извършват директно от старогръцки или още по-малко от латински оригинали, а опосредено през сложна верига от преводи. Най-често преводите от Античността имат прагматично-дидактична функция, доколкото са направени с оглед целите на учебникарската книжнина. Освен някои преводи на антични текстове, в дисертацията се представят критическите дебати и полемики между възрожденските интелектуалци върху ролята на античната традиция. Залогът на подобни дебати очертава методите и средствата за формиране на образовани публики през българския XIX век.

Когато става дума за представяне или проследяване на Античността през Възраждането, научният интерес се придържа към уговорката, че е трудно и нерелевантно да се търси цялостна и пълна рецепция на античната жанрова система само през един ограничен във времето културноисторически период. Конкретен пример за липса в репрезентацията на античната литература е драмата с изключение на отделни фрагменти от Аристофан и Есхил (в „Разкази за старовременните хора. Т. III“, 1874, на Л. Каравелов и „Българска христоматия. т. I, Поезия“, 1884, на Ив. Вазов и К. Величков). Друг пример е пълното отсъствие на превод от древноримската литература с изключение на откъси от Вергилий, Овидий и Хораций (във „Втори видински сборник“, 1802, на Софроний Врачански).

Проучването на корпуса от учебническа книжнина наложи изработване на „Таблица на възрожденската книжнина през Българското възраждане“, която предопредели до голяма степен и **структурата** на изследването, обосноваща се върху жанрови характеристики. Употребата на античния модел е проследена детайлно и изчерпателно в двете централни линии на текста – на **нравоучително-художествената** и на **историческата словесност**. Въз основа на тези проблемно-тематични линии са структурирани двете централни глави на дисертацията.

В **първа глава** е поставен акцент върху два типа жанрови форми – кратки и разгърнати повествователни форми, като по-конкретно са изведени: баснята, параболата, анекдотът, животоописанието и поемата. Във **втора глава** са осмислени историческите форми в учебниците по българска и чужда история. В **трета глава** са обобщени двата типа словесност и са поставени някои въпроси – доколко и как могат да бъдат потвърдени или оборени наблюденията за образа на Античността във възрожденската преводна литература, а също и до каква степен се променя античната парадигма, преминавайки в паратекстовите форми и в оригиналното творчество.

В процеса на работа по темата стана ясно, че е необходимо към текста да се представят и няколко **приложения** на отделни

таблици¹. Освен споменатата обща таблица на възрожденската книжнина, класифицираща видовете възрожденски учебници, останалите последователно **разкриват**: 1) съпоставки между ръкописа на Неофит Рилски и преписа на йеродякон Кирил Рилски за превода на Езоповото животоописание; 2) отделни налични издания на Езоповите басни и Езоповото животоописание в библиотеката на Рилския манастир, придружени със снимков материал; 3) възрожденските преводи на „Илиада“ (от двустихия до цели песни), поместени в периодичния печат, учебниците, ръкописите или като отделно издание; 4) учебниците по история (светска, българска, свещена, османска) и 5) пълен опис на античните имена в „История на българския народ“ на Тодор Шишков.

През Българското възраждане учебникарската книжнина отразява в най-голяма степен разнообразното присъствие на античните реминисценции. Така именно чрез реминисцентната мрежа може да се проследи сложната плетеница при препращането към Античността.

¹ Поради обема, който заемат таблиците, в автореферата се прилага само съпоставителната таблица на съдържащите се в „Животът на Езоп“ приписки от Неофит Рилски и Кирил Рилски.

I. РЕЦЕПЦИЯ НА АНТИЧНАТА ПРОЗА В УЧЕБНИКАРСКАТА КНИЖНИНА

(Литературноисторически и социокултурни аспекти)

Нравоучително-художествената линия, като една от двете набелязани линии във възрожденската учебникарска словесност, насочва към водещата дисциплина в новобългарските училищни буквари и поместените в тях кратки повествователни форми: баснята, параболата и анекдота. В тази наративна линия се включват също и разгърнатите епически форми: поемата и животоописанието. Произходът на тези жанрове е свързан с Древногръцката и Късната античност. За възрожденския социокултурен контекст тези кратки и епически форми са ценни именно с тяхната **образователно-възпитателна** и **естетическа** функция.

Последователното разкриване на изброените жанрове предопредели и структурата на първа глава, която е разгърната в две подглави – „**Кратките повествователни жанрове с нравоучителен характер: басня, парабола, анекдот**“ и „**Разгърнатите повествователни форми: животоописание на Езоп и поемата „Илиада**“. Всяка от подглавите се състои от няколко части, в които са разкрити важни аспекти от възрожденската рецепция на античната проза в учебникарската книжнина.

По-силното и видимо осъзнато обръщане към античната литература отвежда към първите рецепции на **Езоп** от началото и през целия XIX век, а също и на още по-древното присъствие на **Омир** едва през 70-те години на XIX век. Възрожденският интерес към двамата родоначалници на баснята и на епоса покрива в най-голяма степен изследователския похват на рецептивната критика на Ханс Роберт Яус. Преведените и адаптирани (побългарени) Езопови басни и фрагменти от „Илиада“ за разлика от останалите древногръцки и древноримски автори свидетелстват за определен тип читателско възприемане, въвеждат онзи „хоризонт на очакване“, който постепенно се сформира и от досега с каноничните световни образци.

Обект на **първа подглава** е преводът на Езоповите басни, различните параболи и анекдоти като част от последователните навлизания на малките жанрове (или както Андре Жолес ги нарича “прости форми”) в полето на възрожденското слово. Те участват в процеса на напредващата конкретизация на исторически норми, която продължава до края на XIX век. В едно свое изследване върху жанра Х. Р. Яус предлага таблица на малките поучителни форми в средновековната традиция, с която разкрива основните им жанрови характеристики: това са поговорката, притчата, алегорията, баснята, екземплумът, легендата, приказката, шванкът, новелата (Яус 1998: 143-164).

Подходът на Яус дава възможност да се изследват през такава призма и кратките жанрови форми с морализаторски характер и в контекста на българския XIX век. В немалка степен те съвпадат по социалната си функция на текстове, насочени към възпитание и образование на обществото – тази тяхна роля именно е използвана от по-ерудираните възрожденски книжовници. Такива жанрове са баснята, анекдотът, поговорката, притчата, алегорията, приказката. Именно тези жанрове са широко разпространени и функционално обърнати към социокултурните потребности на възрожденския читател. Както тези кратки нравствени форми, така и по-разгърнатите повествователни форми (животоописанието на Езоп и поемата от Омир) набелязват епизодични, но забележими навлизания на античната традиция.

Комплексният подход позволи да се прецизират и разкрият едновременните процеси на: 1) навлизане и популяризиране на малките поучителни и епическите жанрове в учебникарската книжнина и 2) на избирателно позоваване на античните образци с цел градене на един нов национален мит.

Централно място в първа част **„Басните на Езоп като литературни и педагогически образци“** е отделено на рецепцията на Езоп през Българското възраждане. В тази част се извеждат Езоповите басни като показателни за процесите на адаптиране и пренасяне на чуждия текст. Жанрът на баснята позволява вмъкването ѝ в други жанрови форми – както в „композиционния строеж на диалога“ (Николова 1979: 215) или в

кратките анекдотични истории, така и в разгърнатите форми като живоописанието на Езоп. Възрожденската рецепция на Езоповите басни онагледява „някои от характерните особености и модели на преводната и оригиналната проза“ (Аретов 1990: 95), показва специфичните „културни механизми за възприемане“ (Дамянова 2004: 82) на старогръцката литература и „субективните възприятия на читателя-преводач“ (Сиракова 2002: 15).

Културно-историческият контекст, в който възниква първоначалният интерес на възрожденските книжовници към класическата древност, отвежда към **ролята на Гръцкото просвещение**. За влиянието на гръцката просвета и култура през Българското възраждане принос имат изследванията на различните поколения хуманитаристи от Ив. Шишманов, В. Пундев, Б. Йоцов до Д. Леков, К. Топалов, Ал. Ничев, Р. Радкова, Афр. Алексиева, Н. Данова, Н. Аретов, Юл. Николова, Вл. Владов, Др. Вълчева и др. Различните канали като образование, учители, училища, учебници, библиотеки, както и самите гръко-български взаимоотношения задават призмата, през която се оформя новият модерен вкус към античните образци.

Независимо че във всички основни жанрове през Възраждането присъстват бегли споменавания на антични автори имена и на творби, както и по-сериозно застъпени мотиви и сюжети, от особено значение е уточнението **къде точно те доминират**. Смыслопораждащ се оказва въпросът какво от Античността продължава да е актуално, обществено значимо, ценно. Насочването отвежда към реда и основите, по които се изграждат първите рецепции на класическата древност. Тъкмо необходимостта от **социокултурно и политическо моделиране** на човешкото поведение извиква приемането и широкото разпространение на баснята. Устойчивата форма на баснята заедно с морализаторската ѝ природа се оказва по-продуктивен и предпочитан жанр за възрожденските книжовници. Ето защо предполагаемата последователност за присъствие на антични теми и идеи **не тръгва от драматургията и поезията, а от училищното четиво** – учебници, христоматии, помагала, сборници.

Особеностите на този процес са осмислени през призмата на „прагматичната стратегия на възрожденската култура” и „променения социален статут на възрожденския човек” (Дамянова 1998: 212). От подобна изходна точка се прави опит да се отговори и на още няколко ключови въпроса – от какво се формира литературният вкус през Възраждането и доколко е необходимо присъствието на антична проблематика? Възможно ли е да се говори за един общ универсален език, чрез който се удовлетворява културната необходимост на възрожденското общество? И ако е така, значи ли това, че античният модел – неговото навлизане, разпространение и канонизиране през Възраждането – е своеобразен образец и вид мода, вид етикет за престижност и интелигентност?

Във втора част на първа подглава **„Ролята на баснята и параболата във възрожденската учебникарска книжнина: „Буквар с различни поучения“ от д-р Петър Берон**“ се пристъпва към конкретен анализ на най-популярните и разпространени през XIX век антични произведения – Езоповите басни. В допълнение и разширяване на проблематиката, засегната в предходната част, тук вниманието е насочено не само към баснята, но и към кратките повествователни форми като анекдота, параболата, въпросно-ответните форми и други.

Мястото на Езоповите басни е неотлъчно свързано с първия светски учебник **„Буквар с различни поучения“** (1824) на д-р Петър Берон като най-ярък и представителен пример, който играе ключова роля за въвеждането на античната традиция в новобългарското светско училище. Много важен е въпросът за **позиционирането на поуката** в баснята. Изместването на морала в заглавието следва първоосновата на „Рибния буквар“ – „Еклогарион грекикон“ на **Димитриос Дарварис** и се отдалечава от Езоповия вариант, в който нравоучението е изместено накрая като недвусмислено обобщение-разяснение. Афр. Алексиева (1987: 56) обобщава преводаческия подход на д-р П. Берон като проява на „голяма свобода“ спрямо повествователните части на басните и спрямо употребата на „народно-разговорни изрази“, които засилват „действената сила“ на преводите.

Ключова разграничителна линия при кратките форми са повествователният характер и алегоричността. **Баснята и анекдотът** са кратки нарративни жанрове, докато при **параболите, сентенциите или въпросно-ответните форми** повествователният елемент е съкратен, максимално събран до нивото на фразата, пословицата. Съответно при баснята е организиран цял алегоричен план, докато при сентенциите посланието е изведено по-ясно в дидактично-нравствена формулировка. Така баснята и анекдотът са възприети като **микронаративни жанрове**, докато другите кратки форми влизат в рубриката „**философски мъдрости**“.

Най-ранното разграничение между параболата и басня може да се открие в “Реторика”(II, 20) на Аристотел, където се разглеждат различните видове примери, а именно – факти, параболата и басня. Тези отделни примери се разделят и определят по оста историческо-поетическо. Примерите по факти използват конкретна историческа ситуация в миналото, докато параболата (parabolê) и баснята (logos) са измислени примери. При Аристотел баснята и параболата се различават по това, че параболата няма сюжетен характер – тя е проста измислена аналогия, каквито са всекидневните оприличавания с колесничари, рибари, строители от Сократическите диалози. Дефинирането на параболата е най-кратката структура на измислена аналогия.

За разлика от параболата обаче, баснята има фабула и предполага един цял алегоричен план, който изисква по-сложни инструменти за интерпретация на подобна, макар и кратка, фикционална история. И параболата, и баснята убеждават чрез измислен пример – *per analogiam* – но по начина си на функциониране параболата въвлича всекидневната среда, извършва просто оприличаване, редуцирана е само до последната заключителна фраза, докато баснята се разгръща в кратък разказ с алегоричен ключ. Ако трябва да направим транспозиция и да “преведем” примера параболата при Аристотел с жанровата таксономия по Яус, то параболата ще клони към рубриката на пословицата.

Освен басните и параболите последната част на първа подглава „**Анекдотът при Софроний Врачански и Христки Павлович: древноизточна античност и новобългарски адаптации**“ се фокусира и върху жанра на анекдота, разглеждайки два възрожденски превода „Повест за седемте мъдреци“ от източния сборник „1001 нощ“. Интересът на Софроний Врачански и Христки Павлович към откъс от „1001 нощ“ е симптоматичен за създаването на новата художествена традиция. Установената вече и изчерпателно разгърната от Н. Аретов (1984: 139-161) връзка между „Разказ за царския син и седемте везири“ от „1001 нощ“ и „Синтипа“ на Софроний Врачански послужи за опорна точка в тази част от изследването.

Светската, философската и битовата тематика на повествованието и просветителските тенденции са неотменно свързани с необходимостта от едно ново образование и самообразование на възрожденеца. Друга съществена причина за широкото разпространение на арабския сборник „1001 нощ“ в балкански, европейски и световен контекст отвежда към жанровата му същност. Кратките повествователни форми на анекдота, баснята, вица, афоризма, приказката са **отзвук на взаимодействието с античната, фолклорна и религиозна традиция**. Удобната жанрова форма и структурата на вставяне на отделни занимателни и поучителни истории позволяват на древноизточния сборник да бъде пренесен и възприет от възрожденския читател. Персонажите в повествованието, част от които са свързани с древноизточната античност, не представляват интерес сами по себе си за възрожденската (и не само) публика. Единствените назовани историческите реалии Кир и Персия се променят спрямо различните редакции – сирийска, персийска, византийска (Toth 2016: 380-400), еврейска, арабска, кастилска.

Остава отворен въпросът как патриархалната представа на възрожденския читател видоизменя своя хоризонт с рецепцията на „1001 нощ“? И доколко зад морално-дидактичните поучения прозвучават неморалните, но интересни анекдоти?

Втората част на първа глава се спира върху емблематичната възрожденска рецепция на Езоп и на Омир. За възникването и популярността на повествованието „Животът на

Езоп“ (вече като допълнение и разширение на Езоповите басни) по време Българското възраждане в най-голяма степен допринасят две знакови традиции – на Гръцкото просвещение и на Френския класицизъм. От своя страна, рецепцията на „Илиада“ е образцово „самородно“ явление за всяка читателска публика от Античността до днес – доколко и как може да се „преведе“ духа на Омировата поема.

Изключително интересна и малко позната е **възрожденската ръкописна традиция на „Животоописанието на Езоп“ от Максимос Планудис**. За първи път през 40-те години на XIX век това произведение е преведено от Неофит Рилски и Райно Попович. Във връзка с тези ръкописи в изследването се проблематизира темата за **автора, преводача, съ-преводача и плагиатора** през Българското възраждане. Занимания de visu с преписа на Кирил Рилски засвидетелстват Ал. Ничев (1954) и Афр. Алексиева (1974: 122), а в енциклопедична бележка го споменават Хр. Бетева (1942, с. 87), Р. Радкова (1975, с. 108-109), Юл. Николова (1983, с. 31, 37-38). Преписът на Кирил Рилски и ръкописът на Райно Попович не са обнародвани и са трудностъпни и това е една от основните причини за необходимостта от по-изчерпателно им анализиране.

Непубликуваните книги „Есопа Баснотворца житїе. Максимомъ Планудомъ списано“ (1842) на Неофит Рилски и „Есопа баснотворца житїе“ (1845) на Р. Попович са фокусът, през който се развиват нюансите в домашната ръкописна традиция, а именно образите на „двете школи“ (Шишманов 1926: 382) – **черковнославянската и новобългарската**. Още по-силно се откроява разминаването във вижданията на Неофит Рилски и Райно Попович за езика, като се има предвид тяхното образование. От съществено значение е ролята на гръцката просвета и на гръцкия език за светогледа на двамата елински възпитаници, като ключови са фигурите на Неофитос Дукас и Адаманстиос Кораис. Двамата гръцки просветители се противопоставят в разбиранията си за книжовния гръцки език.

Любопитната история на съдбата на ръкописа на Неофит Рилски и на запазения до днес препис на Кирил Рилски по Неофитовия ръкопис се допълва и изяснява в най-голяма степен

от саморазкриващата роля на запазената кореспонденция на възрожденските книжовници. След първите византийски прочити на анекдотичното произведение „Повест за Езоп“ (XVI в.), отправящо към античното наследство, много по-късно отново „Животът на Езоп“ (XIX в.) в една разгърната повествователна форма привлича читателското внимание.

Освен с неиздадените преводи на Неофит Рилски и Райно Попович, едва през 70-те години възрожденският рецепиент се запознава с биографичната повест за Езоп на страниците на списание „Читалище“ чрез превода на **Димитър Попов**. Посредническата роля на Френския класицизъм и ролята на **Жан дьо Лафонтен** провокира изследователският интерес да отговори на въпроса какво „помни“ и какво „забравя“ българският превод.

Последната част на първа глава се фокусира върху емблематичната фигура от Класическата античност, а именно върху Омир. **Омировият въпрос** в Българското възраждане най-активно се свежда до питането как трябва да се превежда „Илиада“. Възрожденските преводи на „Илиада“, направени от Г. Пърличев, Н. Бончев, К. Фотинов, Ф. Велиев, Н. Геров и др., отварят едни от първите и най-ярки критически полемики през XIX век. Рецепцията на „Илиада“ преплита както самите преводи, така и критическия дебат върху разбирането за Античност и класическо образование.

Омир е образцовата първа страница при филологическото обръщане към античната парадигма – за първи път Александрийските филолози повдигат въпроса за редакцията и подредбата на Омир (III пр. Хр.), а доста по-късно през XVIII-XIX век, когато немските филолози се връщат към Античността като модел, в науката възниква т.нар. Омиров въпрос. Пренията за преводите на „Илиада“ през Възраждането са близки до тази немска филологическа традиция, в която фигурата на Омир става синекдоха за цялостното преосмисляне на Античността в светлината на настоящото. Четенето и разбирането на класическата антична творба „Илиада“ през българския XIX в. е повече повод за критическите разногласия относно границите „за рецепцията на художествения факт от различните категории

читатели“ (Леков 1989: 7), отколкото за литературноисторическите тълкувания на самия текст.

Българската рецепция на някои от най-популярните светски христоматийни произведения като басните на Езоп, кратките нравоучения (параболи), анекдотите от „1001 нощ“, Езоповото животоописание и Омировата поема „Илиада“ изиграват съществена роля за новия облик на възрожденската читателска публика. Нейните вкусове и интереси се сформират от едновременното присъствие на нормата, стереотипа, дидактиката, утилитарността, но и на забавното, остроумното философско, параболно говорене.

Критическият отзвук за преводите на Омир е доближаващото поле с острите полемики около издаването на две български истории – на Тодор Шишков и Гаврил Кръстевич. Как стои античното наследство до българското? И по-точно как българският разказ „черпи“ и адаптира към себе си знания, митове, техники от ресурсите на древния свят? В следващата глава се оптва да отговори на тези и някои други въпроси, свързани с механизмите на националната идентификация. А образите на философа и на владетеля от всеобщите истории преповтарят като тематика, мотиви и имена вече загатнатите различни антични реминисценции в басните, анекдотите, животоописанието.

II. АНТИЧНО НАСЛЕДСТВО ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО БЪЛГАРСКА И ВСЕОБЩА ИСТОРИЯ (Исторически и историографски аспекти)

Втората очертана линия във възрожденската словесност – историческата (освен нравоучително-художествената) отвежда към още един от ключовите образователни предмети във възрожденското училище – историята. Обект на **втора глава** от дисертацията е излагането на някои аспекти от рецепцията на античната парадигма в учебниците по българска и всеобща история.

Акцент в тази глава е очертаването на образа на класическата древност през историческите занимания на **Гаврил Кръстевич, Тодор Шишков, Никола Грънчаров и Анастас Кипиловски**. Различните възрожденски рефлексии изваждат на преден план сформиранието, от една страна, на националната идентичност, а от друга, засиленият интерес към общите идеи на Просвещението и Романтизма. Докато употребата на антични примери в българските истории (преводни, компилативни и авторски) на Г. Кръстевич и Т. Шишков е **селективна и адаптирана** към национално-идеологическите цели, то всеобщите истории (изцяло преводни) представят **по-цялостно и безпристрастно** античното минало, ценно само по себе си.

Основно място в анализа на втора глава заемат две исторически книги, пряко свързани с учебникарската книжнина през Българското възраждане. Изборът на „История българска под име уннова. Т. 1“ на Г. Кръстевич и „История на българския народ“ на Т. Шишков не е случаен. С оглед на темата за мястото на Античността във възрожденската книжнина изследователският интерес се спира тъкмо върху тези издания, защото са най-представителни в сравнение с другите български истории на Добри Войников (1861), Рашко Блъсков (1864), Драган Цанков (1866), Димитър Душанов (1870), Драган Манчев (1872) и др.

В историческите книги на Г. Кръстевич и Т. Шишков се забелязват в най-голяма степен разнообразни антични имена (историци, владетели и митични същества), които предимно се употребяват във връзка с националния митонаратив. От друга страна, двамата книжовници се стремят да се придържат към един научен (историко-филологически) подход, следвайки модела на **историографския романтизъм на европейската славистика**. От трета страна, книгите на Т. Шишков и Г. Кръстевич получават засилена критическа рецепция през Българското възраждане и проблематизират границата между учебно пособие и историческо съчинение.

Учебникът „История на българския народ“ на Т. Шишков, носи в себе си едновременно енциклопедичния заряд на европейските просвещенски образци и „амбицията“ да функционира успешно като учебно историко-педагогическо

помагало. Книгата „**История българска под име уннова. Т. 1**“ на Г. Кръстевич е „обемен и амбициозен труд“ (Лилова 2003: 268), който, макар и не учебник, стои централно сред останалите учебни помагала по национална история. Мотивацията за изчерпателното и на места обстоятелствено разглеждане на българските истории е именно с оглед на историческите и историографските аспекти, които са ключови за представяне на образа на Българското възрождане.

Анализът върху съчинението на Г. Кръстевич е съсредоточен върху прочита на някои антични автори (Херодот, Страбон, Амиан Марцелин) и залегналите митове за произхода, обичаите и чертите на древните прародители на българите. При изследването на учебника на Т. Шишков е проследено динамичното критическо отношение на възрожденския автор към изворовата база с оглед на славянската идея. Това се изразява в допълването или противопоставянето между някои антични (Херодот, Тацит, Полибий, Плиний, Страбон) и славистични източници (Якоб Фалмерайер, Александър Хилфердинг, Павел Шафарик, Йохан Хердер, Алберт Лонг).

Етногенетичната проблематика в съчинението на Г. Кръстевич отразява съвсем ясно и категорично идеята за **общата славянска идентичност**. Достатъчно е да се спомене примерът, в който става дума за савроматите, наследници на скитите. В примечанията към „История българска“ са изведени две исторически позиции – на древногръцкия автор **Херодот** и на руския славист **Юрий Венелин**. Рефлексът на възрожденския книжовник е идеологически мотивиран. Методите на етимологията и селективността задават модела, през който Г. Кръстевич припознава древното племе под общото име славяни.

В ръкописната „Българска история“ на **Найден Геров** още по-отчетливо и безпроблемно се вписва славянската идея като част от руската политическа доктрина. „Българите и Русите от край време живеели заедно [...] чеда от една майка и имаме общо име“². Причината за споделения спомен е не друга, а

² Геров, Н. „Българете и Русите“. – В: Българска история. Ф. 22, арх. ед. 603, л. 34.

преповторената от Юр. Венелин идеологията, но подробно развита и разширена. Противопоставянето между **славянската** и **гръцката** идея търси опора дори през генетичния код. Българското национално минало се сформира от етимологичния разказ.

Българският исторически разказ **усвоява и отразява образците на античното минало** и използва целия му ресурс на общосподелимо културно наследство, за да „напише“ или „пренапише“ отделни страници от своето славно и древно минало. Откриват се отделни антични реминисценции, които странстват в различните национални истории и литератури така, както са лесно и свободно заети странстванията на Одисей.

Припознаването на българското минало като древно минава чрез идентификационния механизъм „свои“, който трансформира както различни **антични племена** (илири, хуни, траки, древни гърци), така и емблематични **владетелски фигури** (Филип Македонски, Александър Велики, Юстин, Юстиниан, Цезар). Възрожденската употреба в коментарните бележки за древногръцките, ранновизантийските и древноримските историописци до голяма степен е субективна и избирателна.

След българските истории, не по-малко интересните **всеобщии истории** показват нагледно един всеобхватен и завършен образ на Античността – древногръцка, древноримска, египетска. Любопитни са два примера от учебниците по всеобща история – **урокът на Аристотел** и **урокът на Солон** с оглед на един залегнал педагогически модел. Този модел е напълно съотносим към възрожденския читателски хоризонт и в същото време го разширява в нова светлина. Постепенно античното познание започва да функционира не само като образец за етично поведение, но и като литературноисторически образец на античната културна словесност.

Във възрожденските помагала по универсална история на Ан. Кипиловски, Ат. Чолаков, Й. Груев, Н. Грънчаров, Г. Йошев, Н. Казанакли, Р. Блъсков, Н. Михайловски и Ив Момчилов, са представени отделни животоописания, анекдотични разкази или летописни истории на световно разпознаваеми фигури.

Биографичните и събитийни фрагменти имат познавателно-нравоучителен характер. Енциклопедизмът на просвещенската традиция задава за възрожденското време нова перспектива пред читателския хоризонт.

III. ОТ УЧЕБНИКАРСКАТА КНИЖНИНА КЪМ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА СЛОВЕСНОСТ: АНТИЧНИ РЕМИНИСЦЕНЦИИ В НЯКОИ ПАРАТЕКСТОВИ И ПУБЛИЦИСТИЧНИ ФОРМИ ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

Трета глава на дисертационния труд разширява разглежданата проблематика. Тя постави въпроси доколко и как могат да бъдат потвърдени или оборени наблюденията за образа на Античността във възрожденската преводна литература. Също и до каква степен се променя античната парадигма, преминавайки в оригиналното творчество, и как функционират античните реминисценции в паратекстовите форми на възрожденската словесност.

Първата част на трета глава разглежда книжовното дело на едни от ключовите възрожденски просветители – Неофит Рилски, Райно Попович, Ботьо Петков, Константин Фотинов и др., с оглед **функцията на предговора** като „херменевтичен ключ към текста“ (Дамянова 2004: 268) в различни образователни и нравоучителни пособия. Обръщането към ключовата статия „Отговор на въпроса „Що е Просвещение“ (1784) на Имануел Кант е с оглед просвещенските идеи и тяхната българска употреба – различните приближавания и разминавания. За разлика от рецепцията на Волтер и Жан Жак-Русо през Възраждането няма доказани преки влияния на Кант върху българските текстове от XIX век.

Изключение прави един паратекстов фрагмент от заглавната корица на „Педагогически поучения..“ (1872) на Тодор Станчев – „Човѣкъ само съ възпитанието става човѣкъ. Кантъ“. Включването на подобни цитати от популярни антични и световни писатели, философи, обществени личности в

българските книги (преводни или оригинални) показва стремежа на възрожденските просветители да запознаят своите читатели с един по-широк социокултурен контекст.

В паратекстовата рамка на преведения от Ботьо Петков гръцки учебник на Т. Х. Галаудет „Психология или Душесловие за учение на децата“ (1844) – от заглавието и обявлението до авторските бележки – могат да се изведат най-съществените черти на учебникарката книжнина като книга за – знанието факт, знанието ценност, знанието обществен ангажимент. А също така да се открият нивата на присъствие на просвещенското, обособявайки се в три големи тематични ядра – възпитание, образование и самообразование. Тяхното припокриване дава повод на Ив. Шишманов (1905: 809) да говори за „образователния фактор“ и за ролята на учителя като най-определящи за формирането на новата читателска публика и нейната националната самоидентификация.

Втората част представя **ролята на обявлението**, помесетено след превода на Станка Николица Спасо-Еленина „Две приказки за славните жени, и за аза човекомразеца“ (1853). Причината за открояването на това женско присъствие във възрожденската книжнина е мястото и значението на античния списък „**каталог на жените**“. Акцент в тази част е извеждането на възрожденската адаптация „Две приказки.“ от книгата на Доситей Обрадович „О славним женама“ (1793). Ценно се оказва оригиналното „Обявление“ на Спасо-Еленина спрямо характерните функции на възрожденската книжнина – просветно-дидактичната, утилитарно-прагматичната и художествената. Първоначалните наблюдения върху българските учебници, издавани от жени, показват кои антични имена на личности и философи присъстват, кои от тях преобладават, кои от тях липсват.

В корпуса на учебникарската възрожденска книжнина се включват следните издания, подготвени от жени през XIX век – „Две приказки за славните жени.“ на Станка Николица Спасо-Еленина „Нов буквар за първоначалните момчета и момичета“ (1866) на Мария Доброплодна, „Краснописание“ (1867) на Елена Борисова, „Пресад на мъдрост.“ (1869) на Рахил Душанова,

„Землеописание.“ (1874) на Рада Киркович, „Буквар на францускиот јазик.“ (1875) на Анастасија Узунова. От всички тези възрожденски помагала по-јасно заявено присуство на Античноста се открива в преводачкото дело на Станка Николица Спасо-Еленина и Рахил Душанова. И двете книги отвеждат към творчеството на Доситеј Обрадович.

В последната **трета част** на трета глава истражувачкиот интерес се спира върху различните аспекти на класичката древност в **художествените текстове** на Ѓордан Хаджиконстантинов-Джинот. Анализът открива нравствено-възпитателниот карактер на стихотворенијата на Дџинот – „Рай Божий“, „Дионис Вакхо“, „Труд ми е името“, „Аврора“, „Плач на скопското училиште многотрудно“, „Река Вардар“ и на дијалозите – „Минерва и девет музи и Остримеч се разговарјат ради изгубена Болгарија“, „Разговор или прави човек“ и „Седем возрасти човечески“, публикувани в „Цариградски вестник“ в почетокот на 50-те години на XIX век.

Лиричките и дијалогичните произведения на възрожденецот са в созвучие со основниот просветителски апел през Бугарското възраѓање. В употребата на античните реминисценции во личното творчество на Ѓордан Хаджиконстантинов-Дџинот се откриват различни интересни персонификации, образи, алегии и теми.

ЗАКЛУЧЕНИЕ

Заклучението поема рољата да обопшти основните резултати од истражувачките и интерпретативните процедури, како съвременно набележи и некои бџдеши насоки, во които темата за античните реминисценции може да получи ново развие или да набележи аспекти, останали по различни причини извн нејниот обег.

В замисла на истражувањето заляга намерението да се отключат повеќе възможности за по-широк и комплексен историколитературен прочит на наследеното од Античноста, което възрожденската култура во немалка степен усеща и приема како свое. Разглеждајќи последователно карактера, функциите,

разпространението и развитието на физиономичните антични реминисценции в учебникарската книжнина през Българското възраждане, трудът се опита да разколебае някои изградени стереотипи за мястото на Античността във възрожденските процеси, търсейки вече една по-широка мрежа от смисли и съотнасяния между антично и съвременно, между наследени представи и изработени асоциации в културната практика на Българското възраждане.

В заключителната част са синтезирани наблюденията върху поставените проблеми и са изведени основните изводи, като са открити и основни въпроси. Доколко може да бъде подходящ универсалният език на античната и европейска култура за целите и функциите на културноисторическата ситуация на Българското възраждане и доколко те са актуални и днес? Как стои античният модел и в каква степен е адекватен на възрожденските употреби? Как и в каква степен възрожденската парадигма видоизменя и предопределя античната? Дали наличието на антични модели и сюжети не са по-скоро епизодични или те имат своето социокултурно значение в собствената ни национална митология? Това са все въпроси, които са били изследвани, но продължават да крият своите по-слабо аргументирани тези и да привличат вниманието.

Осмислянето на тези и някои други въпроси отвежда към реда и основите, по които може да бъде проследена възрожденската рецепция на класическата древност. Опитът да се даде още един възможен прочит на фрагментарното и косвено усвояване на античната културна и литературна традиция мотивира насочването към темата и предопределя избора за конкретни автори и техните съчинения – преводни, адаптирани, критически, публицистични, исторически и художествени. Всички тези антични реминисценции – както пръснати и спорадични, така и по-цялостни близки и преработени преводи, са обединени от своето предназначение през Българското възраждане, а именно – тяхната функция да сформират езиковата, преводаческата, естетическата, историческата, моралната и саморефлексивната култура на възрожденското време.

БИБЛИОГРАФИЯ, ИЗПОЛЗВАНА В АВТОРЕФЕРАТА

- Алексиева, Афр.** *Преводната проза от гръцки през Възраждането*. София: БАН, 1987.
- Алескиева, Афр.** Преводните повести и романи от гръцки през първата половина на XIX в. (до Кримската война). – В: сп. *Studia Balcanica*, 1974, бр. 8, с. 119-151.
- Аретов, Н.** *Преводната белетристика от първата половина на XIX век. Развитие, връзки с оригиналната книжнина, проблеми на рецепцията*. София: Св. Климент Охридски, 1990.
- Аретов, Н.** Първоначални наблюдения върху проникването на “1001 нош” в България през Възраждането. – В: сп. *Литературна мисъл*, 1984, бр. 3, с. 139-161.
- Аристотел.** *Реторика*. Предговор, встъпителна студия и превод от старогръцки проф. д-р Ал. Ничев. София: Софи-Р, 1993.
- Бетева, Хр.** Български преводи на антични автори от 1800-1900 год. – В: *Известия на семинара при историко-филологическия факултет на университета „Св. Климент Охридски“*, София: Университетска печатница, 1942, с. 85-118.
- Дамянова, Р.** Книжнина с утилитарно-светски характер. Наблюдения върху отношението художествено-нехудожествено през Възраждането. – В: сб. *Възрожденският текст. Прочити на литературата и културата на Българското Възраждане*. София: Сребърен лъв, 1998, с. 212-217.
- Дамянова, Р.** *Отвъд текстовете: културни механизми на Възраждането*. София: Елгатех, 2004.
- Леков, Д.** Нешо Бончев и формирането на литературната култура през Възраждането. – В: сп. *Език и литература*, 1989, бр. 3, с. 3-8.
- Лилова, Д.** *Възрожденските значения на националното име*. София: Просвета, 2003.
- Николова, Юл.** Баснята в българската възрожденска литература. – В: *За литературните жанрове през Българското възраждане*. Съст. П. Динев, София: БАН, 1979, с. 209-222.

- Николова, Юл.** Чуждото „звучене“ и неговото преодоляване в българската възрожденска басня. – В: сп. *Литературна мисъл*, 1983, бр. 4, с. 64 – 71.
- Радкова, Р.** *Неофит Рилски и новобългарската култура: Първата половина на XIX в. Живот и дейност.* София: Наука и изкуство, 1975.
- Сиракова, Й.** Преводната литература от старогръцки и латински у нас преди Освобождението – В: *Преводна рецепция на европейските литератури в България : Т. 3 : Класическа литература.* София: Проф. Марин Дринов 2002, с. 6-16.
- Славейков, Ив.** Една интересна ръкописна книга от отца Неофит Рилски, в библиотеката на П. Р. Славейков. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина.* бр. 15, 1898, с. 299-303.
- Спространов, Ев.** Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир. София: Св. Рилска обител 1902.
- Шишманов, Ив.** *Нови студии из областта на Българското възраждане. В. Е. Априлов. Неофит Рилски. Неофит Бозвели.* София: БАН, 1926. 613.
- Шишманов, Ив.** Опити за обяснение на литературните явления: С особен поглед към образователния фактор. – В: сп. *Училищен преглед*, 1905, бр. 8, с. 798-809.
- Яус, Х. Р.** *Исторически опит и литературна херменевтика.* прев. М. Фратева и Р. Стаменова. Съст. А. Ангелов. София: Св. Климент Охридски, 1998.
- Toth, I.** Fighting with Tales: The Byzantine Book of Syntipas the Philosopher. – In: *Fictional Storytelling in the Medieval Eastern Mediterranean and Beyond, (8th-15th centuries).* Eds. Cupane, C. and Krönung, B. Brill: Leiden, 2016, pp. 380-400.

**СЪПОСТАВИТЕЛНА ТАБЛИЦА
МЕЖДУ РЪКОПИСА НА НЕОФИТ РИЛСКИ И
ПРЕПИСА НА ЙЕРОДЯКОН КИРИЛ РИЛСКИ
ЗА ПРЕВОДА НА ЕЗОПОВОТО ЖИВОТООПИСАНИЕ**

<p>Билингвален ръкопис³ на Неофит Рилски „Есопа Баснотворца житіе. Максимомъ Планѣдомъ списано“, 1842</p>	<p>Препис (4/25)⁴ на йеродякон Кирил Рилски по ръкописа на Неофит Рилски „Есопа Фригийскаго всеъмъ знаемья Басни с житіемъ“, 1846</p>
<p>Източник: Αισώπου του Φρυγός βίος και μύθοι μετά της χρηστοηθείας Αντωνίου του Βυζαντίου και άλλων τινών ωφελίμων⁵ 1804.</p>	
<p>Физ. Хар.: съст. се от 221 л.; Носител – Хартия: синкава и група. Тетрадки: във формат на обикновени осмини с тънки кори. Подвързия: неподвързан в едно книжно тяло Език: билингва черковнославянски⁶ от дясно и старогръцки от ляво</p>	<p>Физ. Хар.: съст. се от 128 л; 116 писани и 12 неписани на 16⁰. Носител – Подвързия: мукава и кожа Език: черковнославянски</p>

³ За ръкописа и за приписките в него съдим единствено по статията на Иван Славейков. Една интересна ръкописна книга от отца Неофит Рилски, в библиотеката на П. Р. Славейков. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*. бр. 15, 1898, с. 299-303. Някога се е съхранявал в библиотеката на Петко Р. Славейков.

⁴ Преписът (4/25) се съхранява в библиотеката на Рилския манастир. Данните са по: Спространов, Ев. *Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир*. С.: 1902, с. 122-123.

⁵ От Г-1105 (1804 г.) – Живот и басни на Езоп Фригиеца заедно с Христоитията на Антоний Византиу, към които са прибавени и някои други твърде полезни неща. Във Венеция. Печатницата на Никола Гликис от Янина. Изданията се намират в библиотеката на РМ.

⁶ За разлика от новобългарския език в ръкописа (MNP, Slav. 33/ Инв. Ном. 52513) на Райно Попович. *Есопа баснотворца житіе, списано по еллински отъ Максима Планѣда*, 1845.

Съдържание: „Животът на Езоп от М. Плануд“; „Езоповите басни“ (по изд. на Ад. Кораис); текста „Предобучението на Афтония мъдреца“ и 43 кратки басни под наслов „Гавриа елина четверостишна“	
Наслов: Есопа Баснотворца житіе. Максимомъ Планвдомъ списано Житіето Есопово е преведено послѣ по баснитѣ когато се бѣха преписали веке отъ много учениц и училищни и внешни , каквото се види на конецъ въ житіето, защо е прѣписано на чисто во 1842 лѣто отъ господина Христа Вжлковича во Копривщица , а баснитѣ сж превождани и писувани още на 1838 лѣто , каквото ще се види в началото имъ, и баснитѣ, славянскій прѣводъ е сичкіо прѣписанъ съ моя рѣка , а греческитѣ сж писувани отъ разни ученици ⁷ , каквото ще се види – а въ житіето, и тамо, и первообразното (сир. греч.) и прѣводо сж писани отъ различни ученици, между които е писувалъ гречески и господинъ Василий Чолаковъ, който си и познава писмото . Той гледа съ очитѣ си печатанитѣ басни Есопови, които е гъве прѣвель нѣкой Іоанъ Еммануиловичъ , Татаръ-Пазаеджичанинъ съ елинскаго на славянскій диалектъ и издалъ на свѣтъ Найденъ поклонникъ , неговъ съотечественникъ“. - д. 1а	Наслов: Есопа Баснотворца житіе. Максимомъ Планвдомъ списано д. 1а
Есопа Баснотворца житіе. Максимомъ Планвдомъ списано - д.1а-79а	Есопа Баснотворца житіе. Максимомъ Планвдомъ списано д. 1-44
Іоанъ Еммануиловъ, славяноболгарскій учитель, Татаръ-Пазаеджичанинъ, укралъ настоящія басни и говори, защо ги е превель той съ елинскаго на славянскій диалектъ, а напечаталъ	Настоящее изданіе 150-сихъ Есоповыхъ Басней напечатася по еже в

⁷ Иван Славейков уточнява, че „части от гръцки текст и български превод са преписани от по-видните Неофитови ученици“ (Цв. Недев, Н. Геров, Хр. Пулеков, В. Чолаков). – Славейков, Ив. 1898. Цит. съч., с. 301.

<p>Найденъ поклонникъ Татаръ-Пазеджичанинъ въ Белградъ въ 1852 лѣто. Но понеже тоя здѣ вспоминаемый преводчикъ токо е напечаталъ своитѣ басни, каквото що ги е откраднѣлъ и не е нищо приложилъ, ни изоставилъ отъ каквото се тука виждатъ первообрази написани, сир. и гдѣто има тука три четиры рѣчи въ вмѣстительная за объясненіе на нѣкои рѣчи или фраза, и той ги е така точно натурилъ наредѣ, без да помысли, защо такива рѣчи не сж написани да сж сичките потребни, но за знание на различните рѣчи, лесно може да се познае кой ги е преводилъ и от гдѣ ги е той откраднѣлъ, като сравни нѣкой не много, а само една баснь тукашна съ неговата книга. Но ако бы ги напечатали паки точно каквото що сж тука право писани, паки бы было стерпимо злото, а то освѣнъ предречената непотрѣбность що е направилъ нема рѣчь почти въ неговата книга права, и станало е едно чудовище това негово издание, щото (не) може да се истерпи нѣкой да исчете баремъ една басна отъ него. И като е станало толко непотрѣбно това издание благодаренъ сжмъ защо е рекъль, че е неговъ преводъ и не е казалъ правдата. - <u>л. 79б.</u></p>	<p>Парисе изданію Господина Кораиса⁸ л. 104б</p>
<p>Есоповы Басни, 150 на брой - <u>л. 80-199</u></p>	<p>Есоповы Басни, 150 на брой <u>л. 45-105</u></p>
<p>„ω предобвченій Афθονіа мѣдрѣца“ – <u>л. 200-203</u></p>	<p>„ω предобвченій Афθονіа мѣдрѣца“ – <u>л. 10б</u></p>
<p>„Гавріа еллина четверостішна“, 43 стихотворни басни - <u>л. 204-222</u></p>	<p>„Гавріа еллина четверостішна“, 43 стихотворни басни <u>л. 107-115</u></p>

⁸ Иван Славейков не споменава за подобна приписка. Същата бележка, че преводът на басните е по изданието на Адамандиос Кораис, се среща и в гръцката книга Αισόπου του Φρυός βίος και μύθοι, но в изданията от 1815 - 1820 на с. 118, от 1844 на с. 109. По това може да се съди, че Неофит Рилски е използвал за превода си най-старото налично издание в Рилския манастир от 1804, където тази приписка липсва (би трябвало да се срещне на с. 126 след края на 150-те басни).

В още един **ръкопис 1291** на Езоповите басни, който се свързва с името на **Неофит Рилски**, присъства същата приписка (на л. 52а) за превод от Кораис. За разликите между ръкопис 1291 и преписа на К. Рилски става ясно в настоящото изследване.

<p>Подарява се отъ г. А. С. Б. Екзарха на г. П. Р. Славейкова и се полага въ родолюбивото негово разположение, за да го издаде на свѣтъ, кога му приляга 1869. Феврурий 16 – <u>вътрешна страна на лявата кора</u></p>	<p>Преведошася на славянскій азыкъ для опыта и забавы Неофитомъ П. П... Преводъ сей здѣланъ ко свойствъ еллинскаго азыка, не славянскаго для того и не зритса чемыи славонизмъ въ немъ Писано от г: Курілла Иеродіакона рылца. В лѣто хрїстово 1846, Марта 17 - <u>л. 116а</u></p>
---	---

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИЯТА

1. В дисертацията е очертано мястото на Максимос Планудис (1260-1310) с неговия труд „Животоописанието на Езоп“ като органична част от ръкописната традиция на Българското възраждане.
2. През рецепцията на отделни жанрове е изведена употребата на античния модел във възрожденската нравоучително-художествена и историческа книжнина. Обособени са кратките повествователни форми – параболата, баснята, анекдотът, както и разгърнатите повествователни форми – животоописанието, поемата и историческият разказ.
3. Дисертацията обособява за първи път в книжнината на Българското възраждане античния жанр „каталог на жените“, като прави опит да реконструира някои специфики в адаптирането на класическата древност към социокултурния контекст на българския XIX век.
4. Изработени са отделни тематични таблици като широк свод от база данни, систематизиращи аспекти от рецепцията на античната словесност през Българското възраждане.
5. Конкретен съдържателен принос е представянето на малко известния ръкопис „Българска история“ от Найден Геров като част от застъпената във възрожденската историопис идея за общата славянска идентичност и припознаването на българския етногенезис като принадлежащ към Античността.

ПУБЛИКАЦИИ
ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Рецепция на античността и романтичната историография на XIX век при Тодор Шишков и Гаврил Кръстевич – В: сп. *Литературна мисъл*. Ред. Н. Аретов, 2017, бр. 1, с. 27-58. – ISSN 0324-0495
2. The Reception of Homer’s Iliad in the Period of the Bulgarian Revival In: *Motus in verbo*, гоџ. VI, Ed. M. Kubelakova, 2017, џ. 1, s. 14 - 22. <http://www.motus.umb.sk/archiv/11k> – ISSN 1339-0392
3. Антични реминисценции в лириката и диалозите на Йордан Хаджиконстантинов-Джинот. – В: сп. *Balkanistic Forum*. Ред. П. Воденичаров, Ел. Тачева и др., 2017, бр. 2, с. 294-303. – ISSN 1310-3970
4. Анекдотът у Софроний Врачански и Христки Павлович: антични реминисценции. – В: сборник, посветен на XVIII национална конференция за студенти и докторанти *Слово и памет*. Съст. Кр. Чакърова и Т. Ичевска. Пловдив: „Паисий Хилендарски“, 2017, с. 272-284. – ISBN 978-619-202-232-7
5. Учебникарската книжнина през Възраждането – линии на просвещенското. – В: сборник, посветен на конференцията *Култура-памет-идентичност*, 2017 (рецензирана и под печат).
6. Възрожденските писатели като читатели на старогръцката литература. Преводната рецепция на Езоп. – В: *Академичния кръг по сравнително литературознание – АКСЛИТ: В: Балкански идентичности*. Ред. Н. Аретов – <https://calic.balkansbg.eu/conferens/the-author-as-translator-the-translator-as-author/160-bulgarian-reception-of-aesop.html>

7. Античните басни и параболи във възрожденската учебникарска книжнина. Петър Берон. – В: сп. *Филологически форум – списание за студенти, докторанти и млади учени*. Ред. Ел. Миленкова, В. Савова, Н. Стоянова и др., год. I , 2015, бр. 2, с. 97-108. – ISSN 2367-8119
8. Античните примери във възрожденските учебници, издавани от жени. – В: *Балкански идентичности*. Ред. Н. Аретов. – <https://balkansbg.eu/bg/content/privileged-voices/524-antichnite-primeri-vav-vazrozhdenskite-uchebnitzi-izdavani-ot-zheni.html>